

Nijolė Laurinkienė
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

LIETUVIŲ DEIVĖ KRŪMINĖ IR JOS ATŠVAITAI SLAVŲ TRADICIJOSE

ANOTACIJA. Straipsnis skirtas senosios lietuvių dievybės Krūminės, kurios vardą (*Kruminie Pradziu Warpu*) pirmasis (1582) užregistravo Motiejus Strykovskis, prigimčiai, funkcijoms ir analogams rytų bei pietų slavų tradicijose atskleisti. Konstatuojama, jog Krūminė buvo javų deivė, jų kerojimo, krūmijimosi skatintoja, pilnų, brandžių varpų laiduotoja. Savo funkcijomis ir veiklos sritimi ji artima žemės ir javų deivei Žemynai. Krūminė autorės siejama su vadinamuoju „krūmo vedžiojimo“ (ru. *куст водить, с кустом ходить*) ritualu baltarusių ir ukrainiečių Polesėje, Baltarusijos Vitebsko ir Gardino srityse. Kai kurių šio personažo ir atitinkamo ritualo analogijų aptinkama ir pietų slavuose.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Krūminė, javų deivė, „krūmo vedžiojimas“, lietuvių mitologija.

Krūminė, senosios lietuvių religijos dievybė, yra paliudyta vos vieno kito istorijos šaltinio. Jos pėdsakų nerandama folklоре ar šnekamojoje kalboje. Ir nors žinios apie šios deivės egzistavimą bei kulto reiškinius skurdokos, tai nereiškia, jog ji turėtų būti pasmerkta užmarščiui, pasiglemžiančiai daugelį mūsų dvasinės kultūros vertybių. Šis straipsnis kaip tik skiriamas Krūminės prigimčiai, funkcijoms ir vietai bei vaidmeniui gana plačioje baltų ir slavų etninės kultūros erdvėje atskleisti.

Krūminės vardą (*Kruminie Pradziu Warpu*) pirmasis 1582 m. paminėjo ir glaustai apibūdino Motiejus Strykovskis lietuvių ir žemaičių dievų sąrašė: *Kruminie Pradziu Warpu, który wszelkie zboże dawa, temu na ofiarę bili kury grzebieńia niskiego a gęstego, i siekali ich mięso w drobne sztuczki, aby żyto gęste, kłosiste, a nie wysokie zrodziło*. „Krūminė (*Kruminie Pradziu Warpu*), kuri visus javus duoda, jai aukoms užmušdavo vištas su žema krūmine skiautere ir jų mėsą kapodavo į smulkius gabaliukus, kad rugiai augtų tankūs, varpingi, neišeitų į šiaudus“ (BRMŠ 2: 512, 546). Šiame tekste nurodytoji Krūminės funkcija (*wszelkie zboże dawa* „visus javus duoda“) ir vištų jai aukojimo tikslas (*aby żyto gęste, kłosiste, a nie wysokie zrodziło* „kad rugiai augtų tankūs, varpingi, neišeitų į šiaudus“) leistų teigti, kad nuo jos priklausęs javų derlingumas. Anot Gintaro Beresnevičiaus, Krūminės vardą lydintis priedėlis *Pradziu Warpu* nurodo į tam tikrą pradžios semantiką (Beresnevičius 2001: 102). Šis su dievavardžiu suaugęs apeliatyvas galėtų reikšti, kad tai – varpų pradžios, tai yra besiformuojančio javo vaisiaus, dievaitė arba pirmąsias pjaunamas, jau subrendusias varpas reprezentuojanti esybė.

Tad Krūminė apibūdintina kaip javų deivė, jų kerojimo, krūmijimosi skatintoja, pilnų, brandžių varpų laiduotoja. Savo prigimtimi ir veiklos sritimi Krūminė asocijuojasi su lietuvių ir prūsų palikuonių žemės deive Žemyna, kurios viena pagrindinių funkcijų buvo kaip tik javų, ypač jų augimo, globa. Todėl galėtų būti keliamas klausimas, ar Krūminė nesanti tam tikra suasmeninta, atskirą vardą įgijusi vienos Žemynos funkcijų atskala, galbūt jos epitetas ar net hipostazė. M. Strykovskio pateiktame dievų sąrašė Krūminė įrašyta ketvirtoji po žemės dievo Žemininko (*Ziemiennik*) (BRMŠ 2: 512, 546). Su Žemininku, žemės dievu, teonimų ir veiklos barų srityje pirmučiausia sietina Žemyna.¹

VARDO PRASMĖ, DIEVAVARDŽIO ETIMOLOGIJA

XIX–XX a. pradžioje Krūminės vardas ir ja vadinama dievybė buvo tiriama istorikų, filologų, rašytojų. Dauguma jų rėmėsi M. Strykovskio pateikta informacija apie šią deivę, o naujų, autentiška medžiaga iliustruojamų faktų nepateikė. Vis dėlto kai kurie jų pastebėjimai yra verti dėmesio.

Teodoras Narbutas veikale *Lietuvių tautos istorija (Dzieje starożytnie narodu litewskiego, 1835)* teigė Krūminę esant javų deivę, žemdirbystės globėją bei išradėją ir šitaip aiškino jos išplėstinį vardą: „Kitaip vadinosi *Kruminie – Pradziu Warpu*. Sunku paraištiui išversti šiuos mitologijos terminus, bet apytikriai reikštų: „ašakoti javai, Krūminės varpos“ (Narbutas 1992: 95–96).² Deivė Krūminė, T. Narbuto supratimu, turėjusi laiduoti krūminės varpas, tai yra javų kerojimąsi, krūmijimąsi, o drauge – ir brandžias varpas, grūdus su ašakomis, vadinasi, gerą javų derlių. Be viso to T. Narbutas Krūminę tapatinė su Javine (*Jawine*), laikydamas šiuos teonimus tos pačios dievybės nominacijomis: „*Jawine*. Nuo *Jawu*. Daugiskaita – *Jawoi*. Tas pavadinimas, matyt, susijęs su ta pačia deive, kurią aprašėme pavadinę Krūmine (*Krumine*), kadangi žymės, kokias jai priskiria prūsai, yra tos pačios <...>“ (ten pat, 348).³

1 Užkalbėjimuose nuo gyvatės įkandimo (šis gyvūnas buvo glaudžiai susijęs su Žemynos kultu) pasitaiko žodžių junginio *Žeminė, krūminė* ir *Krūmininkė, žemininkė* atvejų, pvz.: – *Žeminė, krūminė, kur buvai, tą ir eik* (Mielagėnai, Ignalinos rajonas, LMD I 943/22); – *Krūmininke, žemininke, kur buvai, tą būk* (Mėšlių kaimas, Mielagėnų seniūnija, Ignalinos rajonas, LTR 6166/113). Šitokia samplaika galėjusi būti neatsitiktinė.

2 Ašakoti javai – su ašakomis (*ašaka* ‘grūdo lukštas, kevalas’). Krūminė varpa – su keliais iš vieno grūdo išaugusiais stiebai su varpomis.

3 Primintina, jog titulas Javų deivė (*Jawu Deiwe*), kaip galima spręsti iš leksikografo Frydricho Pretorijaus (Friedrich Prätorius) Vyresniojo paliudijimo, pateikuso sąvokos *Ceres* lietuviškus atitikmenis, laikytas Žemynos vardo vienu galimų pakaitalų (1680 m., BRMŠ III 93; Laurinkienė 2008: 78). Panašios nuomonės buvęs ir Jokūbas Brodovskis, teigęs, kad Žemyna yra Javų deivė (*Göttin des Geträhds* BRMŠ IV 29).

Rašytojas ir istorikas Józefas Ignacas Kraszewski veikale *Lietuva* (*Litwa*, 1847–1850) rėmėsis T. Narbuto žiniomis apie lietuvių mitologiją, Krūminę laikė įvairių mitologinių dievybės ir ją siejo su rugiapjūtės pabaigtuvėmis, nes vadino *Ožyna*: „*Krūminė* (*Ožyna*), globojusi javus; ji pirmoji juos į šį kraštą atnešusi“ (LM 1: 208). Tačiau padavimą apie Krūminę, paskelbtą T. Narbuto, jis vertino kritiškai, esą jis „yra perdirbtas iš Cereros istorijos“ (LM 1: 208–209).

Wilhelmas Mannhardt savo sudarytame baltų religijos ir mitologijos šaltinių sąvade aiškino, jog M. Strykovskio paminėtoji *Krūminė* esanti *Göttin der Anfänge der Ähren* ‘varpų pradžios dievaitė’, arba, kitaip tariant, *Halmjungfrau* ‘javų mergelė’⁴ (apie 1870–1880; Mannhardt 1936: 338–339; žr. ir LM 1: 279–280). Tad jis ją interpretavo kaip jauno amžiaus javų dievybę. Tokie samprotavimai kelia aliuzijas ne tiek apie „javų motinos“ tipo dievybę (šitaip apibūdinama Demetra ir jos atitikmuo – Žemyna), kiek apie jos dukterį (tik neaišku, kas lietuvių mitologijoje galėtų pretenduoti į Žemynos dukters vaidmenį ir ar baltų mitologijoje galima ieškoti ne tik Demetros, bet ir Persefonės atitikmenų).

Mokytojas ir įvairių leidinių rengėjas Jonas Krečinskis straipsnyje apie pagoniškas lietuvių dievybes, remdamasis savo paties surinkta lietuvių tautosakos medžiaga, Krūminę identifikavo su Laume. Jis rašė apie jaunas mergaites, kurios „gyvenusios miškuose, dažniau krūmuose, todėl ir buvusios vadinamos *Lazdona*, *Krūmine* (iš žodžio *lazdynas*, *krūmas*) <...>“ (1885, LM 1: 317). J. Krečinskis pasakojo, kaip jos sugundydavusios miškuose jaunos vyrus, kurie atsiduodavę su jomis kūniškiems malonumams. Kartais jos įsibraudavusios į kaimo gyventojų namus pro durų plyšius, susiradusios ratelius verpdavusios ir painiodavusios audimui paruoštus siūlus (ten pat).

Publicistas Vasilijus Rotkirchas (Teobaldas) veikale *Lietuvių pagonybės apybraižos. Istoriniai tyrimai* (*Литовско-языческие очерки. Исторические исследования*), sekdamas M. Strykovskio ir T. Narbuto istoriniais darbais, Krūminę apibūdino taip: *богиня плодоть земных* ‘žemės vaisingumo deivė’; ji atitinkanti romėnų Cererą (Теобальд 1890: 79; žr. ir LM 1: 363).

Vokiečių filologas Hermannas Useneris studijoje *Dievų vardai* (*Götternamen*) aptarė M. Strykovskio paminėtąją kalbamą dievybę ir aiškino ją, teigdamas, jog *Krūminė* pradžiu varpu esanti *die buschfrau* „krūmų moteris“. Paskui dar pratęsė: *die buschgöttin der anfänge der ähren* „varpų pradžios krūmų deivė“. Šią dievybę jis siejo su rugiapjūtės metu kertamomis pirmomis javų varpomis, su pirmuoju nupjautų javų pėdu (*die buschfrau der ersten garbe*) kuris, kaip žinoma, būdavo pjaunamas atliekant tam tikras religines apeigas. Tai Useneris iliustruoja Jono Maleckio-Sandeckio prapjovų (*zazinek*) aprašymu: jų metu vienas kuris valstiečių, išrinktas iš daugelio, pradeda pjū-

tį, o pripjovęs pėdą, parneša namo (*unus de multitudene electus, messem auspicatur, manipulo demesso, quem domum adfert*) (Usener 1896: 93, 281; plg. BRMŠ 2: 203, 208). Tiesa, tame aprašyme neminima jokia būtybė ar dievybė. Krūminės susiejimas su pirmuoju javapjūtės pėdu yra paties H. Usenerio gana laisva interpretacija, kurios tikrumu galima suabejoti.

Lenkų kalbininkas, mitologijos tyrėjas Aleksandras Brückneris savo studijoje *Senoji Lietuva. Žmonės ir dievai* (*Starożytna Litwa. Ludy i bogi*, 1904) M. Strykovskio paminėtąją Krūminę siejo su prūsų *Kurku* ir latvių „laukų ir javų“ dievu *Cerokliu* kaip panašaus pobūdžio dievybes, kurių (Krūminės ir Ceroklio) vardai yra susiję ir etimologiškai: „Su prūsų *kurku* ir latvių *cerokliu* siejame žemaičių (Strykovskio) varpų *krūminę*, t. y. jų sąžalyną; verta priminti, kad latvių ir lietuvių pavadinimai yra susiję kita, perkeltine prasme (*ceroklis* – krūminis dantis, krūminas – taip pat)“ (LM 1: 478). Tad A. Brückneris susiejo Krūminę su prūsų ir latvių javų derlingumo dievybėmis.

Iš anotuotų samprotavimų apie Krūminės natūrą išsiskiria J. I. Kraszewskio ir H. Usenerio teiginiai apie Krūminės ryšį su rugiapjūte, su pirmomis nupjautomis varpomis ir pirmuoju pėdu (Usener 1896: 93, 281; LM I: 427) ar su jos pabaigtuvėmis (LM I: 208–209). Tačiau jie beveik neparemti konkrečia etnografijos ar liaudies tikėjimų medžiaga. Todėl Krūminės sąsajos su javapjūte, nors ir fiksuotos antrinių šaltinių, pakimba ore. Tačiau visiškai tokia galimybė neatmestina.

Vardas *Krūminė* (*Krūminė*, *Krūmine*) yra vedinys iš žodžio *krūmas*. Pastarojo kilmė lingvistams ne visai aiški. Ernstas Fraenkelis abejoja Augusto Leskieno bandymu *krūmą* kildinti iš *krauti* (Fraenkel 1962: 302). Vargu ar *krūmas* sietinas ir su s. bulg. *грътъ* ‘Strauch, Gesträuch, Gebüsch’, nors tai siūlė Vaclavas Machekas (ten pat). Savo šio žodžio kilmės aiškinimo E. Fraenkelis nepateikė. Vėlesniais laikais *krūmo* kildinimui iš *krauti*, nors jis išties abejotinas, pritarė Wojciechas Smoczyński (2007: 318). Konstantino Karulio nuomone, la. *krūms*, lie. *krūmas*, pr. *kirno* ‘krūmas’ pamatas – ide. *(s)ker- ‘pjauti, sukti, lenkti’ (iš šios šaknies kilo ir latvių *cers* ‘keras’). Rytų baltų kalbose krūmą reiškiantis žodis kadaise patyrė garsų kaitą: **kṛ*-mo-s > baltų **kurmas* > la. *kurms* > *krums* / *krūms* (Karulis 1992: 429). Vytautas Mažiulis yra panašios nuomonės kaip kad K. Karulis. Aiškindamas pr. *kirno* ‘krūmas’ etimologiją, jis teigia, jog šis žodis sietinas su baltų **kirna*- (*kirnā*-) ‘nukirstas, nupjautas’, kuris savo ruožtu kildintinas iš ide. **kṛno*- (*-ā-) ‘t. p.’ Pastarasis yra vedinys iš ide. *(s) *kṛ*- / *(s)ker- ‘pjauti, kirsti ir pan.’ (Mažiulis 1993: 195).

Vis dėl to nurodytos eksplikacijos nelabai įtikina. Krūmo samprata buvo susijusi ne tiek su krovimo, kirtimo, sukimo ar lenkimo reiškiniais, kiek su augimo, vešėjimo fenomenu. *Krūmo* (kaip ir *kero*), turint omenyje javo krūmą, mitologinis kontekstas galbūt įgalintų sieti šį žodį su ide. **kē*-, **kērē*- ‘augti, skatinti augimą, maitinti’? Iš šios šaknies yra kilę ir lo. *creō* (*creāre* ‘kurti’), *crēscō* (*crēscere* ‘augti, didėti’). Su ja taip

4 Anot W. Mannhardto, *Krūminė* esanti moteriškosios giminės vedinys iš *krūminis*, t. y. „su *krūmu* susijusi“ (priesaga -*ini*-, -*inė*). Lie. *krūmas*, la. *krūms* vadinami ir javų stiebai (LM 1: 279–280).

pat turi ryšį teonimas *Cerēs*, *-eris* 'vaisių teikiančios žemės deivė' (Walde 1930: 408). Galutinio atsakymo į šį klausimą teisę paliksime vis dėl to kalbininkams.

Krūmu vadinamas tam tikras augalas, kuris šakojasi iš pat šaknų (sakysim, lazdyno, rugio ar bulvės) augimo būdas, kai jo šakos ar stiebai eina nuo pat žemės iš šaknų. Kalbant apie javų krūmą, LKŽe nurodoma ši jo reikšmė: 'žolinis augalas, kurio stiebai pluoštais tiesiog eina iš šaknų, keras' (LKŽe, *krūmas*). *Krūmas* ir *keras* – sinonimai. Kaip buvo pažymėta K. Karulio, šie žodžiai ir kilmės požiūriu giminiški. Su žodžiais *krūmas*, *keras* galėtų būti siejami taip pat *karna*, *kirna* 'vandens išplauta medžio ar krūmo šaknis; vieta, kur suvirtę medžiai; nukirsto krūmo keltas; krūva' (plg. pr. *kirno* 'keras, krūmas') (Mažiulis 1981: 39, 279).

Žodžių *krūmas* ir *keras* šaknys vartojamos darant baltų tam tikrų vaisingumo dievybių vardus, kuriais siekiama išreikšti ir pabrėžti kerojimo, krūmijimosi fenomeną kaip numinozinės prigimties jėgą. Javų vegetacijos procese krūmijimasis laikomas itin reikšmingu ir todėl šis reiškinyss kadaise galėjo būti mitologizuojamas. Palyginkime Krūminę su latvių Jumi (la. *Jumis*), kuris laikomas dirvos derlingumo dievybe, antropomorfizuotu vegetacijos skatintoju, vaisingumo galia, susijusia su dvigubo vaisiaus – keimario (dvi suaugusios varpos, dvi suaugusios lino galvutės, du suaugę riešutai) samprata (ME: 179–180). Keimarys – gausaus derliaus, pertekliaus įvaizdis. Daugelyje tikėjimų Jumis yra tiesiog dvišakė varpa: *Par jumi sauc divas vārpas uz viena salma* <...> 'Jumi vadina dvi varpas ant vieno šiaudo <...>' (Šmits LTT 11988; žr. ir 11991, 12003, 12004).

Javai krūmijasi, arba keroja, kai iš vieno grūdo išauga keletas stiebų su varpomis: „Kai vienas grūdas daug daigų paleidžia, tai sako – rugiai krūminas“ (LKŽe, *krūminti*); „Iš požeminio stiebo pagrindinės atžalos pradeda augti šoninės atžalos – tada sakome, kad augalas krūmijasi“ (ten pat).

Kaip žinoma, javai pradeda krūmytis (iš užsimezgusio krūmijimosi mazgo ima augti stiebai) dar gerokai prieš jiems plaukiant, tai yra prieš varpų formavimąsi (žr. LKŽe, *krūmijimas*). Javų krūmijimasis – jų derlingumo viena iš sąlygų: „Pakankamas [kviečių] sukrūmijimas rudenį yra didelio derliaus pagrindas“ (LKŽe, *krūmijimas*); „Jei dirva netinkama, augalas mažai krūmina“; „Blogoj žemėj rugiai nesikrūmina“ (LKŽe, *krūminti*); „Žiemkenčių pasėliai pradėjo smarkiai vystytis, išsikrūmijo“; „Sauson dirvon pasėti žieminiai kviečiai blogai sudygsta, silpnai auga, nespėja sukrūmyti“ (LKŽe, *krūmyti*); „Miežiai krūmojas, ne po vieną auga“; „Manėm, kad mūs kviečiai bus reti, bet dar jau puikiai išsikrūmoję“ (LKŽe, *krūmoti*); „Rudenį nesukrūmavę žiemkenčiai krūmuojasi pavasari“ (LKŽe, *krūmuoti*). Kuo tankesnis rugių krūmas, tuo daugiau išauga varpų su grūdais. Rugių *krūmas* apdainuojamas lietuvių dainose:

Kur mano tėvelis gėrė, Ten rugių krūmelis žėlė, Uliok, bitele, uliok, Uliok, pilkoji, uliok! Kur mano močiutė gėrė, Ten linų krūmelis žėlė, Uliok, bitele, uliok, Uliok, pilkoji, uliok! Kur mano broliukas gėrė, Ten kviečių krūmelis žėlė, Uliok, bitele, uliok, Uliok, pilkoji, uliok! <...> (LT: 162).

Negausūs duomenys rodo, kad latviai galėję turėti Krūmų motę (la. *Krūmu māte*), kuri, P. Šmito pastebėjimu, galėjo būti vadinama ir Kerų mote (la. *Ceru māte*) (Šmitas 2004: 58, 131). *Ceru māte* (kaip ir Ceroklio, „laukų ir javų“ dievo, vardas, rašytiniuose šaltiniuose – *Ceroklis*, *Cerekling*) siejama su latvių *cerot* 'keroti, krūmytis' (MHM 2: 618; Šmitas 2004: 58). Plg. taip pat *cers* 'krūmas, keras'. Pasak P. Šmito, vardų *Krūmų* (arba *Kerų*) *motė*, taip pat *Ceroklis* ir tarimas, ir reikšmė primena senovės romėnų Cererą (lo. *Ceres*) (Šmitas 2004: 58).

Ne tik Krūminės, bet ir Žemynos mitologiniam kontekstui buvusi svarbi *krūmo*, (kalbant apie javus, jų smarkų augimą, derėjimą) sąvoka. Tai patvirtina Jokūbo Brodovskio žodyne pateikiama maldelė Žemynai: *Tirštas krūms, dirma [?] rasa! Brandžią varpą, Žemynėle žiedkėlė! Išlaikyk sveikatoje ir gėrybėje!* (Lebedys, par.: 491). Čia pavartotas žodis *krūms* ir jos epitetas *tirštas* reikštų javo, apie kurį kalbama maldelėje, suvešėjimą, išsikerojimą. Tad su brandžia varpa ir su javų krūmu, reiškiančiu jo nepaprastą derlumą, siejamos abi: ir Krūminė, ir Žemyna.

AUKOJIMAS KRŪMINEI

Vištų aukojimas Krūminei asocijuojasi su panašia auka Žemynai. Pastarajai per sambarius, grūdų šventinimo šventę gruodžio mėnesį, atnašauti gaidys ir višta (PrDP 3: 514, 515; BRMŠ 3: 200, 292–293).

Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose aptinkama ir daugiau naminio paukščio aukojimo atvejų, siejant šį ritualą su javų derlingumu. Vilniaus kolegijos jėzuitų 1605 m. ataskaitoje apie misiją, vykdytą Žemaitijoje, pažymima, kad žynio papjaunamas gaidys aukotas po javapiūtės: *Collectis frugibus ex campo, prandia instruunt, seseque mutuo inuitant; Aruspice primo collocant loco. Hic ante prandium occiso gallo, pedes eius igni applicat, indeque fertilitatem, aut sterilitatem anni futuri auspicio indagat, eamque omnibus, fatidica velut voce denunciat*. „Sugabenę iš laukų javus, jie ruošia puotas, į kurias kviečia vienas kitą. Savo žynį pasodina garbingiausioje vietoje. Šis, prieš prasidedant vaisėms, papjauna gaidį, jo kojas pasvilina ugnyje ir iš jų sprendžia apie būsimų metų derlių ar nederlių ir kaip koks pranašas garsiai visiems paskelbia savo spėjimą“ (BRMŠ 2: 624, 632). Šis religinis paprotys, atliekamas nuėmus javų derlių ir siejamas su būsimų metų derliumi, asocijuojasi su minėtąja M. Strykovskio pateikta žinia apie vištos aukojimą Krūminei. M. Pretorijus, kalbėdamas apie senąsias šventes lietuviškuose valsčiuose ir prūsų gyventose žemėse, taip pat yra užsiminęs, kad „Išginant gyvulius ar per rugiapjūtę kartais užmušamas gaidys arba skerdžiamas ir ėriukas“ (*als beym Vieh-aufstreiben, beym Kornschnitt, da bißweilen ein Hahn geschlagen oder auch ein Lämchen geschlachtet wird* <...> PrDP 3: 534, 535).

Vištiena buvo apeiginis valgis ir slavams. Baltarusiai sėjos pradžioje ir jai baigiantis suruošdavo gausią vakarienę su vištienos sriuba (СД 3: 62). Polesėje rugiapjūtės

pabaigtuvių vakarienei ruošdavo gaidieną (Gomelis), o paukščio sparnus ir kojas permesdavo per kaimynų trobą, kad juos aprūpintų turtais ir gausa (Brestas) (СД 4: 34). Bulgarai ir serbai sėjos, rengiamos apie rugsėjo pirmąją (šv. Simeono diena senuoju stiliumi), metu valgydavo vištieną. Šeiminkas, pasiėmęs keptos vištienos, duonos ir vyno, nieko nevalgęs važiuodavo į laukus, prieš sėją arba pasėjęs vieną barą tiesiog lauke *tais valgiais* vaišindavosi, o kaulus ir trupinius užkasdavo dirvoje (СД 3: 62). Lenkai, čekai, bulgarai, makedoniečiai, serbai prieš arba po javapjūtės pjaudavę gaidį. Serbams jis simbolizavo „lauko dvasią“, kuri daranti įtaką vaisingumui, ypač grūdinių kultūrų (СД 3: 451; 4: 34). Serbai po javapjūtės klojime papjaudavo gaidį ir jo krauju apšlakstydavo grūdus, kuriuos būdavo numatoma pirmuosius mesti į dirvą per sėją (СД 4: 34). Bulgarai per javų pjūties pabaigtuves papjauto gaidžio krauju aptaškydavo paskutinius pėdus, kad sekančiais metais turėtų gerą derlių. Lužitėnams ir lenkams buvo būdinga paskutinį pėdą suasmeninti gaidžio pavidalu. Silezijos lenkai paskutinį didžiulį pėdą, vadintą *kogut* 'gaidys', iškilmingai įveždavo iš laukų į svirną (ten pat, t. y. СД 4: 34).

Iš pateiktų duomenų sektų, kad baltų ir slavų tautų praktikuotas vištos arba gaidžio aukojimas per javų sėją, taip pat per javapjūtę ar po jos – charakteringa šių agrarinių periodų religinė ceremonija, kurios ryšys su javų derlingumą lemiančia dievybe (galimas daiktas, ir su Krūmine) visiškai įmanomas. Šią išvadą paremia baltarusių mitologijos tyrėjų T. Valodzinis ir A. Sadouskajos spėjimas, jog rudeninio vištų aukojimo rytų slavuose ritualuose išvelgtini kažkokios moteriškos dievybės (jos sukrėščioninti pavidalai – Dievo Motina ir šv. Piatnica), įsameninusios žemės ir jos derlingumo jėgas, kulto relikvai (Валодзина, Садоўская 2004: 270–271).

„KRŪMO VEDŽIOJIMAS“ RYTŲ IR PIETŲ SLAVŲ TRADICIJOSE

Svarstant Krūminės kaip mitinės esybės prigimtį ir prasmę, ypatingo dėmesio vertas ukrainiečių ir baltarusių Polesėje, taip pat Baltarusijos Vitebsko ir Gardino srityse praktikuotas paprotys apie Sekmines (ru. *Троица*), rečiau per Jonines (ru. *Иван Купала*), „vedžioti krūmą“ ar „vaikščioti su krūmu“ (ru. *куст водить, с кустом ходить*), kuomet „krūmą“ vaizduodavo mergina, kai kada – vyresnė moteris, aprėdyta žalumynais, kad būtų panaši į žaliuojantį kerą, krūmą. Šiai apeigai atlikti išrinktoji mergina būdavo aptaisoma nuo galvos iki kojų žaliomis šakelėmis ir gėlėmis. Būtinu rengiamos merginos atributu buvo vainikas arba keli (5–6) vainikai, supinti iš beržo šakų, klevo, liepos, lauko gėlių, kurie uždengdavo visą merginą, net ir veidą, kad jos nebūtų galima pažinti (СД 3: 68; БМ 271). P. V. Šeinas aprašo vieną tokių ritualų, vykdavusį per Sekmines Gardino gubernijoje:

Въ селе Житлине (Слонимск. у., Гродн. губери) въ Троицынь день девушки ходятъ съ „кустом“. Наломавши въ ближайшем лесу кленовых ветвей, оне связываютъ толстые ихъ концы толстыми нитками и – кустъ готовъ. На этотъ кустъ надеваютъ другой, меньшаго размера (подкустъ), а на голову выбранной по жребію девушки носить „кустъ“ надеваютъ венокъ изъ разныхъ цветовъ. Затемъ эта девушка раздвинувши руками въ кустъ листья и стебли, влезаетъ въ него. Какъ въ мешокъ, такъ что онъ покрываетъ ее съ головы до ногъ и такъ плотно, что видишь только одну движущую массу кленовыхъ ветокъ съ листьями (Шейн 1902: 171).

Žitlino kaime (Slonimo sritis, Gardino gubernija) Sekminių dieną merginos vaikšto su „krūmu“. Prisilaužusios artimiausiame miške klevo šakų, jos suriša jų storus galus tvirtais siūlais ir – krūmas padarytas. Ant šito krūmo uždeda kitą, mažesnį (pokrūmį), o ant galvos merginos, burtais išrinktos nešioti „krūmą“, uždeda įvairių gėlių vainiką. Po to mergina, praskirdama rankomis lapus ir stiebus, įlenda į krūmą. Kaip į maišą, apdengiantį ją nuo galvos iki kojų taip tankiai, kad matytųsi tik judanti klevo šakų su lapais masė.

Šią būtybę vedžiodavo po kaimą mergaitės, merginos ir suaugusios moterys, lankydamos trobas ir dainuodamos tam tikras dainas:

<i>Прывялі куста</i>	Atvedėme krūmą
<i>Да й із зялёнага клёну:</i>	Iš žalio klevo:
<i>– Дай нам, пану,</i>	– Duok mums, pone,
<i>Хоч па залатому.</i>	Nors po auksinį.
<i>Да выкаць, пане,</i>	Tai išritink, pone,
<i>Тры барылкі гарэлкі,–</i>	Tris statinaites degtinės, –
<i>Прывялі куста</i>	Atvedė krūmą
<i>Да й хорошыя дзеўкі.</i>	Geros merginos.
<i>Да выкаць, пане,</i>	Tai išritink, pone,
<i>Тры барылкі гарэлкі,–</i>	Tris statinaites degtinės, –
<i>Прывялі куста</i>	Atvedė krūmą
<i>Да й маладыя дзеўкі.</i>	Jaunos merginos.
<i>А кала куста</i>	O prie krūmo
<i>Сачавічанька густа.</i>	Lęšiai tankūs.

(Барташэвіч, Салавей, склад., Nr. 274; žr. ir Nr. 256–273)

Štai dar vienos šio pobūdžio dainos, kurioje „krūmas“ (kas šiuo atveju yra ypač reikšminga) siejamas su javų derlingumu, fragmentas:

*Нашого й Куста да піэнычэнька густа.
Ой, хто ж тую да піэнычэньку скосыць <...>*

Mūsų krūmo kviečiai tankūs.
Oi kas gi tuos kviečius nupjaus <...>

(Pinsko rajonas, Шарая 2002: 140).

Padainavusios eitynių dalyvės gaudavusios iš šeimininkų (neva vedžiojamam „krūmui“ pamaitinti ir aprengti) pinigų ir maisto produktų – kiaušinių, pyrago, lašinių. Atlikus „krūmo“ vedžiojimo apeigas, jis (o tiksliau jo apdaras) būdavo sunaikinamas: suplėšomas, rečiau – deginamas, įmetamas į vandenį, užsviedžiamas ant medžio (Агапкина 2002: 620). Pabrėžtina tai, jog neretai šeimininkai prašydavo procesijoje einančių moterų aplankyti jiems priklausčius laukus bei daržus ir už tai sumokėdavo. Tokiais atvejais prie vadinamųjų „krūmų dainų“ (ru. *кустовые песни*) būdavo pridėdamos priedainis: *Дзе куста вадзілі, там пшанічанька радзіла!* „Kur krūmą vedžiojo, ten kviečiai derėjo“ (СД 3: 69). Po šitokių eitynių merginos, sugrįžusios namo, sakydavo namiškiams: *Дай, Божэ, каб вам такы жыта був урожай, як наш Куст* (ten pat). „Duok, Dieve, kad jūsų rugių derlius būtų toks, kaip mūsų Krūmas“. Vadinas, derlingumo skatinimo dingstimi iš esmės ir buvo grindžiamos apeigos, vadintos „krūmo vedžiojimu“. Pats Krūmas, su kuriuo būdavo apeinami laukai ar nebūsimi lietuvių deivės Krūminės, taipogi stimuliuojusios javų derlingumą, analogas kaimynų rytų slavų vakarinėse žemėse?

Pinsko srityje (baltarusiškoje Polesės dalyje) antrąją Sekminių dieną (ru. *Духов день*) valstiečių merginos, išrinkusios iš savo tarpo gražiausiąją, apraišiodavo ją beržų ir klevo šakelėmis ir vadindami „krūmu“ (ru. *куст*), vedžiodavo po gatves ir laukus (Афанасьев 1995: 345). A.N. Afanasjevas atskleidžia dar vieną vertą domės faktą. Jo teigimu, apie Voronežą per Sekminės ažuolų giraitės viduryje pastatydavo nedidelę palapinę, apkaišydavo ją vainikais, gėlėmis ir kvepiančiomis žolėmis, o viduje ant pakilumos statydavo šiaudinę arba medinę lėlę, aprengtą šventiniais vyriškais arba moteriškais rūbais, atsinešdavo čionai įvairių gėrimų ir valgių, šokdavo aplink palapinę ratelius ir nerūpestingai linksmindavosi (ten pat). Šioji Sekminių „lėlė“ veikiausiai atspindi Sekminių metu aktualios, su vešninčia augalija susijusios dievybės kultą.

Vitebsko srityje su „krūmu“ vaikščiodavo Ivano Kupalos šventės išvakarėse. Gardino gubernijoje šios šventės metu taip pat po namus vedžiotas „krūmas“ (СД 3: 69). Vitebsko apylinkėse eitynių su „krūmu“ dalyviai nutraukdavo žalumynus nuo jais apkaišytos merginos ir juos degindavo lauže. Gardino apylinkėse per Jonines vedžiotas „krūmas“ būdavo apliejamas vandeniu, o po apėjimo apeigų metamas į upę, kad vasara būtų lietinga (ten pat). Panašiai būdavo elgiamasi su „krūmu“ ir Bresto apylinkėse Kupalos šventės vakarą: *kust i abwodziać jeje śpiewajuczy ad chaty da chaty, a chłopcy ich wadoju abliwajuc, a kali rieczka blisko, to kusta i u wodu kidajuc* (Łyskowa-Kuklicze, tai yra Bresto apylinkės, Federowski 1897: 316). „Krūmą vedžiodavo dainuodami nuo trobos iki trobos, o bernai dainuojančius vandeniu aplieja, o jei upelis arti, tai krūmą į vandenį įmeta“. „Krūmo“ šakelių liekanos neretai moterų būdavo saugomos namuose gydymo tikslais arba panaudojamos kaip apotropinė priemonė – padedami

po grūdų maišais, siekiant apsisaugoti nuo pelių svirnuose (Federowski 1897: 316; Шейн 1902: 172; СД 3: 69).⁵

Taigi „krūmo vedžiojimas“ minėtoje rytų slavų teritorijoje buvo pavasario pabaišos – vasaros pradžios apeigos, tai yra Sekminių – Joninių laikotarpis, kuomet javų labui atlikinėta nemaža religinių ceremonijų. Procesijos su „krūmu“ per kaimą ir per javų laukus, siekiant sustiprinti kultivuojamos augalijos augimo galias, buvo vienas to periodo ritualų. Kaip tik šiuo metu (pavasario antroje pusėje ar vasaros pradžioje) rugiai pradėdavę plaukti, tai yra leisti varpas iš bamblių (*plaukti* ‘leisti, skleisti iš bamblių varpas, plaukėti’, LKŽe, *plaukti*), ir tai buvo rugių varpų formavimosi, radimosi metas. Šį procesą, matyt, prižiūrėjusi tam tikra dievybė, kuri lietuvių vadinta Krūminė. Tuo galėtų būti aiškinama M. Strykovskio tekste prie javus globojusios Krūminės (*Kruminie*) vardo prišlietas apibūdinimas *Pradziu Warpu*.

Panašaus tipo ritualas, kaip čia aptarinėjamas „krūmo“ vedžiojimas, yra pietų slavų (serbų, vakarų bulgarų, kai kurių makedoniečių) eitynės su *dodola* (додола) arba (didžiosios dalies bulgarų, makedoniečių, rytų serbų) *peperuda* (неперуда), *prporuše*, *preperuše* (kroatų). Šiais vardais vadinamas lietaus ir gero derliaus prašymo ritualas, atlikinėtas laikotarpiu nuo Jurginių iki Dangun žengimo šventės (ru. *Вознесение*, 40-oji diena po Velykų) arba Petrinių. Be to, šitaip vadintas pagrindinis šio ritualo personažas. Kaip ir anksčiau aptartos rytų slavų tradicijos, susijusios su „krūmu“, atvejais, čia medžių šakelėmis, laukiniais vynuogienojais, žolėmis, gėlių vainikais būdavo apredoma mergaitė taip, kad atrodytų panaši į didelį, vešlų kerą (СД 2: 100–102). Toji

⁵ Tipologiniu požiūriu „krūmo vedžiojimo“ ritualas asocijuojasi ir su „rusalkos palydomis“ (ru. *проводы русалки*), paprastai rengtomis vadinamosios „Rusalkų savaitės“ (ru. *Русальная неделя*), kuri būdavusi savaitę po arba dvi savaites prieš Sekmines (ru. *Троица*), sekmadienį (СД 4: 501). Ritualas praktikuotas ukrainiečių ir baltarusių paribio rytinėje dalyje ir pietų Rusijos srityse (СД 4: 500). Per „rusalkos palydas“ viena mergina, vaizduojanti rusalką (kaip ir mergaitė–„krūmas“), būdavo gausiai aprėdoma žalumynais – medžių šakelėmis, gėlėmis, žole, vainikais, kad jos pačios beveik nesimatydavo. Pagrindinis apeigos tikslas buvo išvesti rusalką iš kaimo, už jo ribų. Tai reiškė, jog rusalkos palieka žemę ir išeina į „aną pasaulį“ (СД 4: 500–503). Išvesta už kaimo rusalka būdavo simboliškai sunaikinama ar išvejama: ją įstumdavo į rugius arba jos atributus sudėgindavo, įmesdavo į vandenį, užmesdavo ant medžio ar kitur. Tą pat darydavo su ją simbolizuojančia šiaudine iškamša, taip pat vadinta rusalka (СД 4: 500). Moteriškos būtybės rusalkos, su būdingais moteriškais požymiais (ilgaus plaukais ir didelėmis krūtimis), kaip įsivaizduota, buvo mirusiųjų sielos (paprastai vaikų, merginų, moterų), pasirodydavusios tik šiltuoju metų periodu. Išskirtinis jų požymis – ryšys su javų vegetacija. Per Sekmines ir po jų, taip pat per Kupalos šventę, tai yra kai rugiai žydėdavę, jas, kaip sakytą žmonių, galima pamatyti vaikštinėjančias po rugių laukus, ten šokančias ar tiesiog sėdinčias (*русалки сядзюць ў жыццях як ено расе* СД 4: 497). Jos, viena vertus, saugodavusios javus, jų buvimas teigiamai veidavęs vaisingumą (*У жыццях русалки граюць, танцуюць, цюб цвилю, цюб уражай быў* СД 4: 497), kita vertus, jiems kenkdavusios – išmin-džiodavusios, išdžiovindavusios (СД 4: 497).

mergaitė, lydimą procesijos, būdavo vedžiojama po kaimą, dainuojant ir sustojant prie kiekvienos sodybos. Štai viena tokių serbų dainų:

Додолице, сиротице, Ој додоле, ој додоле! Додолица бога моли: Дај ми, боже, ситну росу, Ми у село, киша у поље, Да зароси редом поље. Од један грозда товар вино, Од једне краве ведро млеко. Удар, удар, росна кишо, Ој додо, ој додоле! Те пороси наша поља Да ни поља добро роде: Да се роди пшеничица [...]	Dodolica, našlaite, Oi dodola, oi dodola! Dodolica dievo meldžia: Duok man, Dieve, smulkų lietu, Ant kaimo, ant laukų, Kad palaistytum visą lauką. Iš vienos kekės vynuogių vynmaišis vyno, Iš vienos karvės kibiras pieno. Lyk, lyk, lietau, drėkintojau, Oi dodole, oi dodole! Laistyk mūsų laukus, Kad mūsų dirvos duotų gerą derlių: Kad augtų kviečiai [...]
---	---

(Иванов, Топоров 1974: 109)

Удри, удри, ситна киша, Ој, додо ле! Мој божоле! Те пороси жито вино, Ој, додо ле! Мој божоле! И три пера кукуруза, Ој, додо ле! Мој божоле! И ланове за дарове, Ој, додо ле! Мој божоле! И куделу танковију, Ој, додо ле! Мој божоле!	Liekis, liekis, dulsnele, Oi dodo le! Mano dievuli! Pašlakstyk šiuos grūdus, vyną, Oi dodo le! Mano dievuli! Ir tris kukurūzo lapus, Oi dodo le! Mano dievuli! Ir linelius dovanų, Oi dodo le! Mano dievuli! Ir ploniausiąjį kuodelį, Oi dodo le! Mano dievuli!
--	---

(Карановић, прир., 1996: 98, Nr. 128) (Iš serbų kalbos išvertė Kotryna Balčiūnaitė)⁶

Dodolą namų šeimininkai apipildavo vandeniu, o tai, kaip tikėta, turėjo sukelti lietu, reikalingą javams. Procesijos dalyviai dažniausiai būdavo apdovanojami maisto produktais. Kosovo musulmonai darydavo lėlę *dodolą*, kurią nešiodavo po kaimą ir apliedavo vandeniu (CД 2: 101). Kai kuriose Bulgarijos ir Serbijos srityse apeiga baig-

⁶ Esu dėkinga dr. Jelenai Konickajai, konsultavusiai pietų slavų folkloro klausimais ir suteikusiai galimybę susipažinti su serbų dainų rinkiniais.

davosi burtais su sietu. Šeimininkė mesdavo tuščią sieta, kad jis riedėtų per kiemą. Jei jis apvirsdavo dugnu į viršų, pranašauti derlingi metai (CД 2: 103). Tad ritualo funkcija buvo susieta ne tik su lietaus prašymu, bet ir su vaisingumo magija, reikšminga prasidedant agrariniam metams. Aiškindami kalbamo ritualo prigimtį ir prasmę V.V. Ivanovas ir V.N. Toporovas išdėsto prielaidą, kad jo dalyvės galėtų būti interpretuojamos kaip *sui generis* žynės, susijusios su Griausmavaldžio žmonos vaizdiniu (Иванов, Топоров 1974: 106, 108). Priminsime, jog jie, remdamiesi baltų mitologijos medžiaga, Perkūno sutuoktine laikė Žemyną arba Laumę (MHM 1: 438; 2: 247, 253).

KRŪMINĖS KAIP ŽMOGIŠKOS BŪTYBĖS BRUOŽAI

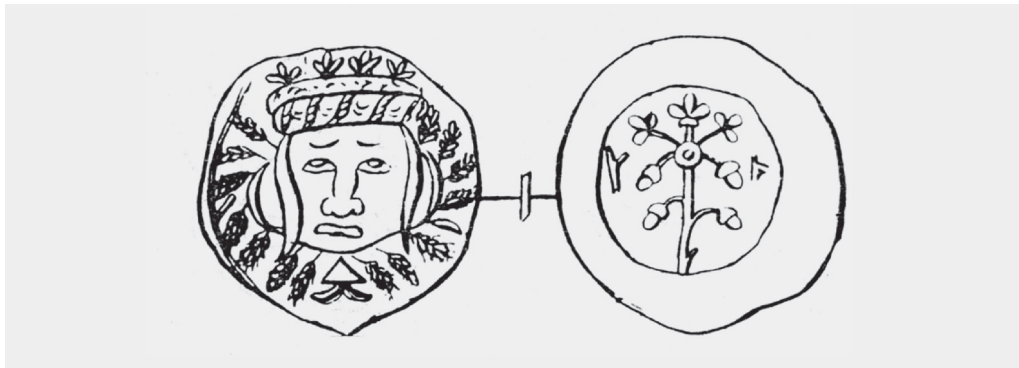
T. Narbutas Krūminę (*Krumine*) laikė, kaip minėta, buvus „javų deive, žemdirbystės globėja bei išradėja“. Remiantis tokia istoriko nuomone, išeitų, jog Krūminės veiklos sfera yra ta pati kaip ir Žemynos, taip pat laikomos javų deive ir žemdirbystės patrone.

Esama kai kurių faktų, jog Krūminė galėjo būti įsivaizduojama kaip žmogiška būtybė. T. Narbutas yra paskelbęs šios deivės piešinį, kuris esą buvęs ant pinigų ar medalio, rasto kažkur Lietuvoje. Šis piešinys, istoriko teigimu, jo buvo aptiktas J. F. R. (matyt, Johanno Friedricho Rivijaus) kronikoje (manoma, kad ji pradėta rašyti 1697 m.) (J. F. R. Cronica).⁷ T. Narbutas Krūminę štai taip apibūdina: „Moters galva karūnuota gėlių vainiku, aplink ją ratas varpų pavidalo spindulių; antroje pusėje skeptras su ažuolų gilėmis ir dobilo lapais leidžia spėti, kad tai Krūminės ženklai; be to, šonuose dvi runos, atrodo, reiškia K. D. – *Krumine Dewe*“ (Narbutas 1992: 97). Pridedamas ir paties T. Narbuto nupieštas deivės atvaizdas, įrėmintas apskritime, taip pat antroji „pinigų ar medalio“ pusė su skeptu (ten pat, 3 lentelė, 15 piešinys). J. F. Rivijaus kronikoje, saugomoje Lietuvos Vrublevskių mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje, iš tiesų pavyko rasti Krūminės ir šalia nupiešto spektro atvaizdus su užrašu *Crumina*, kuris mažai tesiskiria nuo T. Narbuto pateiktų piešinių. Tiesa, Rivijaus kronikoje nėra javų varpų, gaubiančių Krūminės veidą lanku iš apačios. O šiaip šios kronikos ir T. Narbuto Krūminės bei spektro atvaizdai labai panašūs.

Remiantis J. F. Rivijaus kronikos ir T. Narbuto pateiktais piešiniais sektų, kad Krūminė buvo įsivaizduojama kaip moteris, kurios atributas – gėlių vainikas. Tai, kad Krūminės būta su vainiku – įmanomas dalykas. „Krūmą“ įsamenindavusi mergina minėtose slavų „krūmo vedžiojimo“ apeigose, būdavusi vainikuota (CД 3: 68).

Vis dėlto neaišku, ar galima kalbamais piešiniais ir jame pavaizduotais dalykais pasikliauti. Mat XX–XXI a. pradžios istorikai J. F. Rivijaus kroniką vertina prieštaringai. Artūras Dubonis teigia, kad J. F. Rivijaus kronika yra falsifikatas. Jo tvirtinimu, ši kronika sukurta papildžius originalų XVII a. antrosios pusės rankraštį „lietuviška“ (Augustinui Rotundui dirbtinai priskiriama) informacija (Dubonis 1997: 8).

⁷ Faktų apie šią kroniką pateikia Rimantas Jasas (2001).

2 paveikslas. T. Narbuto Krūminės ir jos ženklų piešinys (Narbutas 1992: 3 lentelė, 15 piešinys)

Kita vertus, Romualdo Šalūgos ir Rimanto Jaso nuomone, ši kronika yra realiai egzistuojantis autentiškas istorijos šaltinis, sudarytas XVII amžiaus pabaigoje–XVIII a. pradžioje kelių asmenų (Šalūga 1958; Jاس 2001: 454). Matyt, J. F. Rivijaus kroniką ir jos tikrumo klausimą dar reikia specialiai tirti. Todėl jos faktus turėtume vertinti ganėtinai atsargiai.

Krūminės kaip „javų deivės, žemdirbystės globėjos bei išradėjos“ įvaizdį T. Narbutas paremia savo atpasakotu siužetu apie šią deivę ir jos dukterį, pagrobtą bei nugabentą į požemį, labai primenančiu graikų mitą apie Demetrą ir Persefonę (Narbutas 1992: 96–97). Tiesa, šio naratyvo autentiškumas kelia abejonių. T. Narbuto teigimu, pasakojimą jis išgirdęs Raseinių apskrities Pašvenčio apylinkėse. Jo turinys toks:

„Karalienė, vardu Krūminė, turėjo nepaprasto grožio vienatinę dukterį. Kartą pavasarį ji norėjo pradžiuginti motiną ką tik pražydusiomis gėlėmis, kurias pro karalienės rūmų langą pamatė žydinčias Rasos (Ross) upės pakrantėje; tuo tikslu ji nepastebėta išbėgo [iš rūmų]. Vienas gražiausių pavasario žiedų, tarytum augantis prie pat kranto, pasirodė esąs netoli upės; jį lengvai supo tekantis vanduo, padvigubindamas žiedo grožį nuostabių spalvų švytėjimu, lyg tai būtų buvę brangakmeniai. Toje vietoje upė buvo labai sekli, tekėjo per geltoną smėlį. Karalaitė, suviliota žavingos gėlės, nusiavusi raudonas kurpeles, išdrįso įbristi į vandenį. Vos ji pasilenkė skinti tariamojo laimikio, upės dugnas prasivėrė ir įtraukė ją į požemio gelmę – pragarą (Pragaras). Šioje požemio karalystėje viešpatavo karaliai, vadintas Pokole, kurį sužavėjo jaunosios karalaitės grožis. Nelaimingoji motina, kuriai atnešė tik dukrelės kurpaites, įsitikinusi, kad ją prarijo Rasos upė, spėjo, jog ši darbą bus padaręs kuris nors iš vandenų arba povandeninių valdovų. Taigi ji leidosi į kelionę po visą pasaulį, ieškodama savo brangios netekties. Tačiau veltui ieškojo. Grįždama į Lietuvą, parsinešė tik ašaras, su kuriomis buvo iškeliavusi. Užtat išmoko dirbti žemę ir gauti naudos iš pasėtų įvairių javų, kurių sėklų buvo atsivežusi. Nuo to ji ėmė mokyti žemdirbystės meno

3 paveikslas. „Krūmo vedžiojimas“ šiaurės vakarų Ukrainoje, Rovno srityje (село Сварицевичи Заричнянского району). Tai folklorinio kolektyvo etnografinė rekonstrukcija. 2005 m. nuotrauka iš etnografės dr. Nadeždos Kovalčiuk asmeninio archyvo

vargšus žmones, kurie maitinosi laukiniais gamtos vaisiais. Išskirtus lydymui vieną mišką, kadaise pilną drakonų siaubūnų (*Staubunas*), jame buvo surastas akmuo, ant kurio Lemtis – Praamžius (*Pramžimas*) savo pirštu buvo užrašiusi karalienės Krūminės dukters likimą, kurį jai skyrė dievai prieš daug daug amžių. Vos perskaičiusi šį užrašą, karalienė įnirto, užsidegusi pykčiu ir kerštu, leidosi į Pokolio požeminę karalystę. Tačiau jos pyktį numalšino nuoširdus sutikimas. Mat ji išvydo priešais ateinančią nemirtingąją dukterį, apsuptą būrio gražiausių vaikaičių, kurie, apkabinę jos kojas, maldavo atleisti jų motinai. Karalienė ne tik leidosi permaldaujama, bet ir sutiko pabūti kelerius metus su jais. Kai pargrįžo į savo karalystę, jos širdį nudžiugino dar malonesnis vaizdas: buvo išnykusi klajoklystė, laukiniai papročiai, plėšikavimas; skurdas, badas, nuogybė virto gausa, turtu, prabanga, maloniais žemdirbių papročiais. Žmonės dievino karalienę ir naudingiausio verslo mokytoją“ (Narbutas 1992: 96–97).

T. Narbuto pateiktas pasakojimas apie Krūminės dukters Nijolės pagrobimą veikiausiai yra bandymo įskiepyti graikų modelį lietuvių mitologijai vaisius. Kažin, ar tai sava, tik graikišką atitinkanti, mito versija. Galbūt ir egzistavo mitas apie Krūminės dukterį, tik kažin ar jo siužetas gali taip atitikti graikiškąjį.

PABAIGAI

Taigi Krūminė – deivė javų globėja, nuo kurios priklausęs javų augimas, ypač tankumas, krūmijimasis ir apskritai derlingumas. Jos prigimtį, patronavimo objektą atspindi M. Strykovskio XVI a. antroje pusėje pirmą kartą užfiksuotas teonimas su prišlietu epitetu *Pradziu Warpu*, taip pat jai skirtas ritualo – vištų aukojimo (su nurodoma intencija) – aprašymas. XIX–XX a. pradžios mitologijos tyrėjų pateikiamos žinios apie šią dievybę vertintinos kritiškai ir rezervuotai, tačiau į kai kuriuos jų Krūminės apibūdinimus (kaip Javų deivės, Javinės, žemės vaisingumo deivės, atitinkančios Cererą) gali būti atsižvelgta. Jei pasitvirtintų čionai pasiūlyta mintis apie Krūminės ryšį su vadinamuoju „krūmo vedžiojimo“ (ru. *куст водить, с кустом ходить*) ritualu baltarusių ir ukrainiečių Polesėje, Baltarusijos Vitebsko ir Gardino srityse, galėtume konstatuoti, kad Krūminės ar ją atitinkančios dievybės kultas galėjo būti paplitęs plačiame baltų ir rytų slavų areale nuo Gardino dabartinėje šiaurės vakarų Baltarusijoje iki Rovno šiaurės vakarų Ukrainoje. Jis sutampa su XIV a. antroje pusėje šioje teritorijoje plytėjusiomis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėmis. Tai buvo pastebėta ir vienos žymiausių šio papročio tyrėjų – O. Šarajos, kuri parodė kalbamo reiškimo kilmės, semantikos bei funkcijų vienovę šiame areale (Шарая 2002: 124–125). Pažymėtina ir tai, jog kai kurių bendresnių šio personažo bei jam skirtų ritualo analogijų pastebėta ir pietų slavuose.

Akivaizdu, kad Krūminės, kaip ir lietuvių bei prūsų palikuonių deivės Žemynos, priedermės ir veiklos sfera buvo panašios – tiesiogiai susijusios su javais bei jų derlingumu. Todėl jos laikytinos funkcinio požiūriu artimomis dievybėmis. Prielaida apie šių dievybių glaudų ryšį, o gal net ir dalinį tapatumą iš tiesų svarstytina. Tačiau neatmetina ir galimybė, kad Krūminė buvo atskira, savarankiška mitinė figūra ar žemės bei javų derlingumą skatinantis specifinių žemdirbystės ritualų personažas.

LITERATŪRA

- BRMŠ: Vėlius, N. (sud.), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai 2: XVI amžius*, 3: *XVII amžius*, 4: *XVIII amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2001, 2003, 2005.
- Beresnevičius, G. 2001: *Trumpas lietuvių ir prūsų mitologijos žodynas*, Vilnius: Aidai.
- Dubonis, A. 1997: Rivijaus kronikos byla. *Lituanistica* 4 (32), 3–12.
- Federowski, M. 1897: *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905 1: Wiara, wierzenia i przesady ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki*, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności.
- Fraenkel, E. 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- Jasas, R. 2001: Augustinas Rotundas. N. Vėlius (sud.), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai 2: XVI amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 451–454.
- J. F. R. Cronica: *Cronica aus einen und anderen Croniken ausgezogen und alten Geschichten ausgeschrieben*, rankraštis, saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, signatūra F. 9–3156.
- Karulis, K. 1992: *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1, Rīga: Avots.
- Laurinkienė, N. 2008: Lietuvių žemės deivės vardai. *Tautosakos darbai* 36, 73–85.
- LKŽe: Naktinienė, G. et al. (red.), *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002. *Elektroninis variantas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, www.lkz.lt. Cituojant nurodomas antraštinis žodis.
- LM: Vėlius, N. (par.), *Lietuvių mitologija* 1, Vilnius: Mintis, 1995.
- LMD: Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTR: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LT: Barauskienė, V., Kazlauskienė, B., Uginčius, B. (par.), *Lietuvių tautosaka 2: Dainos. Raudos*, Vilnius: Mintis, 1964.
- Mannhardt, W. 1936: *Letto-Preussische Götterlehre*, Riga: Lettisch-Literarische Gesellschaft, 1936. (Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft 21)
- Mažiulis, V. 1993: *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Mažiulis, V. 1981: *Prūsų kalbos paminklai* 2, Vilnius: Mokslas.
- ME: *Mitologijos enciklopedija* 2, Vilnius: Vaga, 1999.
- Narbutas, T. 1992: *Lietuvių tautos istorija* 1, V. Berenio ir N. Vėliaus įvada, R. Jaso vertimas į lietuvių kalbą, Vilnius: Mintis.
- PrDP: Lukšaitė, I. (par.), *Matas Pretorijus. Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne* 3, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.
- Lebedys, J. (par.), 1956: *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII amžiuje: Priežodžiai, patarlės, mįslės*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Smoczyński, W. 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno: Uniwersytet Wileński, Wydział filologiczny.
- Šalūga, R. 1958: *J. F. R. kronika*, [Vilnius], rankraštis, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, F. 133, Nr. 755, 16 l.
- Šmitas, P. 2004: *Latvių mitologija*, iš latvių kalbos vertė Dainius Razauskas, Vilnius: Aidai.
- Šmits LTT: Šmits, P. (red.), *Latviešu tautas ticējumi* 3, sakrājais un sakārtojais prof. P. Šmits, Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums ar kulturas fonda pabalstu, 1940.

Usener, H. 1896: *Götternamen: Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung*, Bonn: Cohen.

Walde, A. 1930: *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, herausgegeben und bearbeitet von Julius Pokorny 1, Berlin und Leipzig: W. De Gruyter & Co.

Агапкина, Т.А. 2002: *Мифопоэтические основы славянского народного календаря: Весенне-летний цикл*, Москва: Индрик.

Карановић, З. (прир.), 1996: *Антологија српске лирске усмене поезије*, Нови Сад: Светови.

Афанасьев, А.Н. 1995: *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов 3*, Москва: Современный писатель.

БМ: Клімковіч, І. (склад.), Санько, С., Валодзіна, Т., Васілевіч, У. і інш. (рэд.), *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск: Беларусь, 2004.

Валодзіна, Т., Садоўская, А. 2004: Курыца. І. Клімковіч (склад.), С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. (рэд.), *Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік*, Мінск: Беларусь, 2004, 270–271.

Барташэвіч, Г.А., Салавей, Л.М. (склад.), *Веснавыя песні*, Мінск: Навука і тэхніка, 1979.

Иванов, В.В., Топоров, В.Н. 1974: *Исследования в области славянских древностей*, Москва: Наука.

МНМ: Токарев, С.А. (ред.), *Мифы народов мира. Энциклопедия 1–2*, Москва: Советская энциклопедия, 1980–1982.

СД: Толстой, Н.И. (ред.), *Славянские древности: Этнолингвистический словарь 1–5*, Москва: Международные отношения, 1995–2012.

Шарая, О.Н. 2002: *Ценностно-нормативная природа почитания предков*, Минск: Тэхналогія.

Шейн, П.В. 1902: *Материалы для изучения быта и языка русского населения северо-западного края 3*, Санктпетербург: Типография императорской Академии Наук. (Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук 72-4)

Теобальд [von Rotkirch, V.] 1890: *Литовско-языческие очерки. Исторические исследования Теобальда*, Вильно: Типография п. ф. О. Завадского.

ЛИТОВСКАЯ БОГИНЯ *Krūminė* И ЕЕ ОТРАЖЕНИЯ В СЛАВЯНСКИХ ТРАДИЦИЯХ

РЕЗЮМЕ. Статья посвящена происхождению, функциям и аналогам в восточно- и южнославянских традициях литовской богини *Krūminė*, имя которой (*Krūminė Pradziū Warpu*) впервые упомянул Матей Стрыйковский в 1582 г. Утверждается, что Крумине была богиней злаков, обеспечивающей их рост, развитие, гарантирующей полные, зрелые колосья. По своим функциям и области действия она близка богине земли и злаков Жямине. Крумине ассоциируется с так называемым ритуалом «вождения куста» (рус. *куст водить*, с *кустом ходить*) в белорусском и украинском Полесье, в Витебской и Гродненской областях Белоруссии. Некоторые общие аналогии этого персонажа и предназначенного ему ритуала отмечены и у южных славян.

Если подтвердится предложенная в статье мысль о связи Крумине с упомянутым ритуалом «вождения куста», можно констатировать, что культ соответствующего божества мог быть широко распространен в балтийском и восточнославянском ареале. Ареал распространения ритуала «вождения куста» от Гродно в современной северо-западной Белоруссии до Ровно на северо-западной Украине совпадает с территорией земель Великого княжества Литовского во второй половине XIV в. Это было отмечено и одной из известнейших исследователей О.Н. Шарой, которая показала единство происхождения, семантики и функций обсуждаемого явления во всем указанном ареале.

Очевидно, что сферы обязанностей и деятельности как Крумине, так и богини Жямини у литовцев и потомков древних пруссов были похожими – они были прямо связаны со злаками и их плодородием. Поэтому их следует считать близкими в функциональном отношении божествами. Предположение о близкой связи этих богинь, а возможно и о частичном тождестве действительно подлежит обсуждению. Однако нельзя отбросить и вероятность того, что Крумине была отдельной, самостоятельной мифической фигурой или персонажем специфических земледельческих ритуалов, направленных на увеличение плодородия земли и злаков.

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

Lietuva

nlaurinkiene@yahoo.com